

**DİYARBAKIR SULTAN ŞEYHMUSÉ EZZULİ DERGÂHI ÖRNEĞİNDE
TARİKATLARIN TOPLUMSAL İŞLEVLERİ¹**

Mehmet YANMIŞ*
Ahmet AKTAŞ**

Abstract

There is a correlation between religion and society. As religion affects society, the society influences religious. One manifestation of the mutual relationship between religion and society figure, are emerging as a result of the religious group reference search of believers. These groups are born and developed in the region and give direction to the religious life in the community, providing the possibility of religious socialization, education (religious) to contribute, so their followers provide psychological support and some functions are undertaken. In this study, the members of the Group Sultan Şeyhmus Ezzul data which we obtained from surveys and interviews we did with them we apply the Kurdish community in the light of changing orders will be focused on the function and effectiveness.

Key Words : Sultan Şeyhmus Ezzul, Religious Group, Islam, Islamic Society, Sociology of Religion

Giriş

İslam toplumlarında ve Kürt toplumunda dinî grupların varlığı 1200'lü tarihlere dayanır. Hem dinî metinlerin dili, hem metinlerin yorumlanmasındaki psiko-sosyal farklılıklar hem de yaşanan toplumlardaki sosyo-kültürel etkiler aynı dinin inananları arasında bile farklı dinî anlayışlarının doğmasına yol açmıştır. Bu anlayış farklılığının ürettiği yapılardan biri de tasavvufun kurumsallaşmış hali olan tarikat zümreleşmeleridir. İslam toplumlarında tarikatların güçlü geçmişi sadece dinî hayat değil bir bütün olarak toplumsal hayatı etkilemiştir. Dinî grupların, bireyin ve toplumun gündelik yaşam pratiklerini üzerine şekillendirici etkileri bulunmaktadır. 1800'lü yılların ortalarından sonra, Osmanlı Devleti'nin merkezi yönetimi güçlendirmek için bölgedeki mirleri pasifize etmesiyle, din adamları Kürt toplumunda dini rolleri yanında askeri ve siyasi roller de üstlenmeye başlamıştır. Birçok Kürt isyanı ve milliyetçilik faaliyeti de bu dinî liderler tarafından yürütülmüştür (Bruinessen M. v., 2013; Jwaideh, 2012; Kutlay, 2012).

Bruinessen, Kürt toplumunun sosyal hayatında tarihsel olarak medrese ve tarikatların en etkili kurumlardan biri olduğunu savunmaktadır. Ona göre, Kürtler şeyhler üzerinden Müslüman olmuştur ve 1800'lerin sonlarına gelindiğinde bile Kürtlerin İslamla ilişkileri

* Dicle Üniversitesi İlahiyat Fakültesi.

** Konya Necmettin Erbakan Üniversitesi SBE. Doktora Öğrencisi.

¹ Bu çalışmada Aktaş'ın "Tarikatların Toplumsal İşlevi (Diyarbakır Kadiri Tarikatı Örneği)" adlı çalışmasının verilerinden yararlanılmıştır.

şeyhler ve çoğu zaman onun otoritesi altında faaliyet yürüten seydalar aracılığıyla devam etmektedir. Dolayısıyla Kürt toplumunda, sosyologların kitabi dindarlık dedikleri, okuma-araştırma esasına dayanan modern ve bireysel bir din anlayışının gelişmediğini düşünmektedir (1992: 46). Tan da, Kürt toplumunda toprak sistemi ve siyasi yapıdan kaynaklı aşiret, ağalık eksenli katı toplumsal tabakalaşmanın aşılmasında medreselerin önemine dikkat çekmiştir. Yakın zamana kadar medrese bitirmek fakir köylülerinin saygınlık kazanmasının ve toplumsal hiyerarşide daha üst konumlar elde etmesinin kestirme yollarından biri olmuştur (2011: 118). Şeyhin ve seydanın dinî hayat üzerinde belirgin etkisinin zayıflaması İttihat-Terakki'nin başlatıp Cumhuriyet idaresinin devam ettirdiği ulus-devlet inşa etme çalışmaları çerçevesinde değerlendirilebilir. Türkiye'deki Kürt toplumunun yapısının değiştirilmesi ve Kemalist ideolojiye uygun vatandaşların yetiştirilmesi projesi klasik Kürt toplum hayatının değişiminde başat etkindir. Tevhid-i Tedrisat Kanunu (1924), Tarikat ve Tekkelerin yasaklanması (1925) Şeyh Said hadisesi (1925) ile Güneydoğu Anadolu'da ve ülke genelinde dinî -sosyal hayat üzerine baskılar artmıştır (Çağlayan, 2014). Tarikatlar ve medreseler bu tarihlerden sonra şehir merkezlerinden ziyade devletin kontrolünün daha zayıf olduğu kırsal bölgelerde faaliyetlerini sürdürmeye çalışmıştır. Görüşülen yaşlı seyda ve şeyhler, Osmanlı döneminde yetişmiş ve toplumda kanaat önderliği vasfını büyük ölçüde sürdüren güçlü dinî liderlerin vefatıyla 1960'lardan sonra şeyh-seydanın otoritesinin iyice zayıfladığını belirtmişlerdir. Yaşlı seyda ve şeyhlerin düşüncesine göre, 1970'lerde köylerin çoğunda zaten yetişmiş âlim bulunmamaktaydı ve toplumda dinî anlamda bir boşluk oluşmaya başlamıştı (Erkek, Seyda-Şeyh, 63; Erkek, Seyda, 62). Az sayıdaki medrese ve tarikatın ücra köylerde faaliyet yürütmek zorunda kalmaları devam eden devlet baskısının Kürtlerdeki şeyh bağımlı dindarlığı nasıl etkilediği merak konusudur.

Hızlı şehirleşme, modernleşme ve sosyalist hareketlerin güçlenmesi de şehirde ve bölgede tarikatların önemini kaybetmesine neden olmuştur. Hususiyle 1980'li yıllardan sonra Kürt ulusalcı çevrelerin önce kırsalda sonra da şehirde güçlenmeye başlaması, devletin bunun önüne geçmek için şiddet ve tehcir yolunu tercih etmesi, Bruinessen'in "ağa-şeyh-devlet" şeklinde formüllendirdiği klasik Kürt toplumsal yapısının yıkılmasında öldürücü darbe olmuştur. Son on yılda da teknik-teknolojik gelişmeler ve küreselleşmenin her şeyi tektipleştirici etkisiyle sosyo-kültürel hayat yeniden şekillenmeye başlamıştır. Gellner'in, "sarkacın bozulması" (2013: 109, 113) olarak nitelediği bu değişim diğer İslam toplumlarında olduğu gibi Kürt toplumunda da kültürel hayatı değiştirmiştir. Diğer taraftan, Ortatepe, 2014

Yılında Doğu ve Güneydoğu üzerine yaptığı çalışmada Seyda ve şeyhlerin kanaat önderliklerinin geçmiş dönemlere göre oldukça azalmasına karşın hâlâ devam ettiğini iddia etmektedir (145, 204). Seyda ve şeyhlerin güç kaybetmesinde yukarıda değinilen sebeplerle beraber geleneksel eğitim anlayışlarını ve müfredatlarını yenileyememeleri de önemli bir iç etkidir (Yüksel, 1993).

Türkiye’de her ne kadar 1925’te resmîyette tarikat ve benzeri dinî gruplar yasaklanmış olsa da, bu gruplar Cumhuriyet’in ilk yıllarından günümüze kadar gizli şekilde toplumsal yapı içerisinde varlıklarını sürdürmüştür. Özellikle Nakşibendî, Kadiri geleneğine bağlı gruplar, Kürt toplumunda köklü bir geçmişe sahip olmaları ve yasal olmayan yollarla devam ettirilen medrese ağı aracılığıyla dinî öğretimi sürdürmeleri hasebiyle varlıklarını sürdürmüşlerdir. 1900’lı yıllarda kırsal bölgelerde yaşanan terör-şiddet hadiseleri ve yoğun göçlerle beraber medrese ve tarikatların da çalışmalarını şehir merkezlerine kaydırıldığı gözlenmektedir. Diyarbakır şehir merkezinde altı Nakşibendi ve beş Kadiri grubun olduğu tespit edilmiştir. Bunların bir kısmı 30-40 kişilik müntesip halkasına, bir kısmı da Sultan Şeyhmuse Ezzuli dergâh’ı gibi yüzlerce müride sahiptir.

Kapsam ve Yöntem

Yapılan araştırmanın amacı, devletin tektipleştirici politikaları, göçler, Kürt ulusalcı hareketin çalışmaları ve modernleşmenin etkileri sonucunda değişen Kürt toplumunda tarikatın işlevlerini belirlemektir. Bu sebeple, ağırlıklı olarak Diyarbakır’da çalışma yürüten ve klasik anlamda tarikat formunu devam ettiren Sultan Şeyhmuse Ezzuli Dergâh’ı incelenmiştir. Şehirde yaygın bir ağa sahip olan bu dergâh’ın müntesipler ya da takipçilerine sunduğu psiko-sosyal- dinî hizmetler belirlenerek yeni Kürt toplumunda dinî gruplaşmanın mantığı anlaşılmasına çalışılmıştır. Çalışma verileri hem nitel hem de nicel yöntemler kullanılarak toplanmıştır. Toplanan veriler yapılan başka araştırmaların verileriyle beraber değerlendirilmiş ve araştırma problemi çözülmeye çalışılmıştır.

Katılımcıların demografik özellikleri ve tarikata bağlanmanın psiko-sosyal etkenlerinin tespiti için araştırma kapsamında iki bölümden oluşan 37 soruluk bir anket formu oluşturulmuştur. Tarikatın farklı şubelerinden 147 kişiye verilen anket formlarının 137 tanesi değerlendirmeye alınmış ve veri analizleri yapılmıştır. Çalışmaya katılanların %86,3’ü erkek, %13,7’si kadındır. Bunların %54’ü evli, %43,9’u bekar ve %2,1’i ise dul-boşanmıştır. Yaş dağılımları incelendiğinde de, katılımcıların %43,2’si 15-30, %33,8’si 31-45 ve %23’ü de 46

yaş üzeri kimseler olduğu görülür. Örneklem grubunun eğitim durumları, %32,4'ü okur-yazar ya da İlköğretim mezunu, %48,2'si lise öğrencisi/mezunu ve %19,4'ü de üniversite öğrencisi/mezunu olarak tespit edilmiştir. Katılımcıların büyük çoğunluğu esnaf (%25,9), işçi (%26,6) ve ev kadınlarıdır (%13,7). Araştırma grubunun %41,7'si Diyarbakır ya da başka bir şehir merkezinde, %58,3'ü ise köy ya da ilçede doğmuştur. Bunların %64'ü kendini orta gelir grubunda görürken %25,9'u iyi/çok iyi ve %10,1'i de düşük/çok düşük gelir grubunda görmektedir. Ankete katılanların %13,7'sinin 1-3 yıl, %15,1'sinin 4-6 yıl ve %71,2'sinin 7 yıldan fazla bir süredir bu tarikatın içerisinde bulunduğu görülmektedir.

Sultan Şeyhmusé Ezzuli Dergâh'ı

Tarikat, Abdülkadir Geylani (1078-1166) devrinde yaşamış olan Şeyh Musa Ezzuli'ye nispet edilir. Doğum ve vefat tarihleri bilinmemektedir. Tarikatın müntesiplerine göre Şeyh, Mardin'de yaşamış, orada vefat etmiştir. Kabri, Mardin şehrine yaklaşık 20 km. mesafede, Diyarbakır yolu üzerinde olup ziyaretgah-ı enamdır². Kabri bulunduğu makam, aynı zamanda O'nun irşad faaliyetlerini sürdürdüğü dergâhı idi. Tarikatın günümüze kadar gelen silsilesi şöyle sıralanmıştır: Abdülkadir-i Geylani, Sultan Şeyhmusa, Şeyh Davut, Şeyh Ömer, Şeyh Muhammed Said, Şeyh Yusuf, Şeyh Halef, Şeyh Ali, Şeyh Muhammed, Halife Şeyh Hüseyin ve son halka Şeyh Muhammed Ali Cebe (ö. 2008). Şeyh Muhammed Ali'den sonra tarikat, şeyhin halifeleri tarafından yönetilmektedir. Bu halifelerin tayin ettikleri çavuşlar aracılığıyla farklı mahallelerdeki dergâhlardaki zikir ve sohbetler takip edilmektedir.

Dergâhlardaki faaliyetleri yürüten çavuşlar (görevli), hususiyle tarikat kültürüne şiddetli eleştiri yönelten Selefi gruplara karşı, yapılan zikir ve sohbetleri dinî açıdan temellendirirken şu hadisi sıklıkla dile getirmektedirler: “*Bir topluluk Allah'ı zikretmek üzere oturursa, melekler onları kuşatır, rahmet onları kaplar, üzerlerine sekine (huzur, feyiz) iner ve Allah onları yanındakilere (meleklerle) zikreder*” (Müslim, 2005). Tarikatta “devran” olarak adlandırılan zikir oturarak ve ayakta olmak üzere iki bölümden oluşur. Zikir, “cerhi” (sesli) olarak yapılır. Kıyam zikrinde yan yana dizilip karşılıklı saflar oluşturulur, adım atılmadan bel hizasına kadar eğilip doğrularak, dizler üzerinde yaylanarak veya beden ile başı sağa sola döndürerek sağlanan belli hareketlerle zikir edilir. Önce üç fatiha ve İhlas okunur. Üç kere “*hasbünallahü ve ni'mel vekil, ni'mel mevla ve ni'me'n-nasır*” ((Al-i İmran/173; Enfal/40) okunur. Ardından Salavat getirilir. Bunlar bitince ayağa kalkılır “kelime-i tevhid”

² Bu kavram, çok kutsal kabul edilen kabirler için kullanılmakta ve herkesin ziyaret etme gereği hissettiği yer anlamındadır.

okunur. Ardından, “lafza-i celal” ve diğer esma okunur. Cerhi zikir bitince üç defa Fatiha suresi okunur. Hz. Peygamber’e selat ü selam ile ilgili ayetler okunur ve dualar yapılarak zikir sona erer. Zikir dili olarak Arapça, Türkçe ve Kürtçe beraber kullanılmaktadır.

Tarikat, günümüz eğitim sistemini tam beğenmemekle beraber, üyelerine okumayı telkin etmektedir. Müntesiplerinin %70’inin lise veya üniversite mezunu/öğrencisi olması da bu hususu açıklamaktadır. Yapılan mülakatlarda açıköğretim programlarında okuyanların çoğunlukta olduğu gözlenmiştir.

Tarikatların Psiko-Sosyal İşlevleri

Dinî gruplaşma olgusunun sadece psikolojik dinî ihtiyaçlar (spiritüalist) ya da sosyo-ekonomik ilişkiler ekseninde açıklanması iki ayrı yanlış uygulamadır. Bireylerin dini daha yoğun yaşama ihtiyacı, vecd halkasına girme isteği ve bir dinî liderin önderliğine gereksinimi dinî gruplaşmada önemli bir etkenken diğer taraftan modernleşen dünyada yalnızlaşan bireylerin yeni aşiret, akrabalık, arkadaşlıklara olan ihtiyacı da cemaatleşmenin sebebidir (Mesching, 2012; Günay Ü., 2010; Efe, 2008). Bauman’ın post-modern kabileler (2001), Sennett’in “yıkıcı gemeinschaft” (2000) şeklinde tanımladığı modern toplumdaki gruplaşmaların bireylere kimlik kazandırdığı ve sosyal ağlara katılımını kolaylaştırdığı görülmektedir. Aşağıda da gerekli yerlerde değinilecek olan çok sayıda dinî grup araştırmasında, cemaat ve tarikatların psiko-sosyal işlevleri ortaya konmuştur. Günay, dinî grupların incelenmesinde, “rasyonel seçim teorisi”, “alışveriş kuramı”, “çatışma kuramları”, “yosunluk kuramı”, “sekülerleşme kuramı” gibi teorik sosyolojik yaklaşım ve analizlerin harmanlanarak kullanılması gerekliliğine işaret etmektedir. Yapılan bu çalışmada da Sultan Şeyhmusé Ezzuli Dergâh’ının; sosyal yardımlaşma ve dayanışma boyutu, inanç ve ibadetleri şekillendirme boyutu, dinî duygulanım (psikolojik) boyutu, hayatı anlamlandırma ve kimlik kazandırma boyutu ve din eğitimi boyutu araştırmaya konu olmuştur.

1. Dergâh’ın Sosyal Yardımlaşma ve Dayanışmaya Etkileri

Sosyalleşmeyi, bireyin içinde yaşadığı topluma uyumlu hale gelme süreci olarak tanımlamak olanaklıdır. Dinde de asıl olan birlik ve bütünleşmedir. Bu bakımdan şüphesiz dinin en önemli sosyal fonksiyonlarından biri içtimaî birlik ve beraberliğin sağlanmasıdır. Söz konusu İslam olduğunda, Kur’an-ı Kerim ve Hadis’lerde Müslümanları birlik ve beraberliğe, kardeşlik ve bütünleşmeye, dayanışma ve kaynaşmaya teşvik eden birçok emir ve tavsiyeler vardır (Tatlılıoğlu, 2008).

Din, sadece bireyin kendi iç dünyasında Allah ile olan ilişkilerinden ibaret değildir. Dolayısıyla dinin olduğu her yerde onun ürettiği sosyal ilişkilerden söz etmek zaruridir. Çünkü din, hem ibadetleriyle hem de bunun dışındaki bireyler arasındaki formlarıyla sosyal bir yapı arz etmektedir (Bilgin, 2011; Günay Ü. , 2011). Tatlıhoğlu'na göre (2008), toplumsal işlevler açısından din, birleştirici bir faktördür. Toplu yapılan dinî ibadetler, dinî törenler topluluğun ortak duygu ve düşüncelerini yeniler. Dinî değerler, topluluğun dayanışma ve kaynaşmasında önemli bir işlevi yerine getirirler. Aynı zamanda dinin emir ve yasakları toplumsal denetimi sağlamaktadır. Bu açıdan, dinî cemaatler toplumsal yapıyı koruyan, birlik ve beraberliği, dengeyi sağlayan temel organlardan biridir. Bu gruplarda hâkim olan geleneksel ilişkiler, toplumdaki mevcut yapının değişmesini istemez. Dinî cemaatler, üyelerini kendi kuralları doğrultusunda eğiterek belli bir kalıba sokarak önce kendi içlerinde sosyalleşmeyi sağlamakta ve daha sonra ise var olan düzenle çatışmaya girmeden kendi varlığını devam ettirici önlemler almaktadır. Bireyler gereksinim duydukça da dinî cemaat ve tarikatlar varlıklarını devam ettireceklerdir. Çatışmacı ve işlevselci kuramlar açısından bu kurumların fonksiyonlarını karşılayacak yeni kurumlar ortaya çıkana kadar da varlıklarını sürdüreceklerdir.

Tarihsel süreç içerisinde dinin toplum hayatında muhtelif işlevler ve görünüşler üstlendiği gözlenmektedir. Dinin birçok sosyal fonksiyonunun yanında toplumsal dayanışmayı destekleme ve toplumda birlik, bütünlük oluşturma etkileri dikkat çekmektedir (Altıkardeş, 2004: 157). Dinin yüklendiği bu işlev kimi zaman toplumda bütünleşmeyi sağlarken, kimi zaman da ihtilaflara, hatta şiddetli çatışmalara sebep olabilmektedir (Aydınalp, 2010). Ancak dinin bütünleştirici rolü, ayrıştırıcı rolünden daha yaygındır. Din, içinde hayat bulduğu toplumlarda mevcut kurumlarla uyum kurarak onlarla kaynaşır, böylece toplumdaki bireyleri dinî ve sosyo-kültürel açıdan bütünleştirir (Günay Ü. , 2011). Dinin pratik boyutunu oluşturan ritüeller ferdin topluma katılımında ve grup bilinci oluşturmada etkin bir rol oynamaktadır. Dinî törenler, onu icra etmek için bir araya gelen fertler arasındaki sosyal teması artırır. Bunun neticesinde bu ilişki bireyleri birbirlerine karşı daha samimi bir hale getirir (Durkheim, 2005). Dinî grupların müntesipler başta olmak üzere, çevreye ekonomik destek verdikleri, iş ve toplumsal hareketlilik sağladıkları gözlenmektedir. Ayrıca dinî gruplar, grup üyelerinin sosyal sermaye edinmesinde akrabalık ve iş ilişkileri dışındaki en güçlü mekanizmalardan birisi olduğu yapılan araştırmalarda görülmüştür (Tapper, 1991; Atacan, 1990; Efe, 2008).

Anketimize katılanların ekonomik durumları, eğitim düzeyler ve mesleklerinin değişkenlik göstermesi grubun sosyal yardımlaşma ve dayanışmaya katkısının olabileceğini göstermektedir. Bunun belirlenmesi amacıyla görüşmecilere sorular yöneltilmiştir. “*Tarikatlar Toplumsal Dayanışmayı Sağlayan Yerlerdir*” şeklindeki önermeye katılımcıların, %84,2’i “*Tamamen Katılıyorum*”, %9,4’ü “*Katılıyorum*” şeklinde cevap vermiştir. “*Kesinlikle Katılmayanların*” oranı % 4,3, “*Katılmıyorum*” diyenlerin oranı ise %2,2 olarak ölçülmüştür (Tablo 1). Burada, müntesiplerin çok büyük bir çoğunluğunun tarikatın toplumsal dayanışma fonksiyonunu önemseydiği görülmektedir. Dergâh’taki faaliyetlerin sosyal hayata etkileri bağlamında bu soruya paralel olarak başka sorular da sorulmuştur. “*Tarikatlar, sosyal yardımlaşma ve dayanışma merkezleri gibidir*” önermesine örneklem grubumuzdakilerin %54’ü “*Kesinlikle Katılıyorum*”, %38,8’i “*Katılıyorum*”, %3,6’sı “*Kararsızım*”, %2,2’si “*Katılmıyorum*”, %1,4’ü ise “*Kesinlikle Katılmıyorum*” şeklinde cevap vermiştir (Tablo 1). Bir önceki soruya göre, tarikatın sosyal yardımlaşma ve dayanışma özelliği, verilen cevapların kesinliğinde farklılaşma olmakla beraber hemen hemen aynı oranlarda onaylanmıştır. Genel olarak, Sultan Şeyhmusé Ezzuli Dergâh’ının, haftalık zikir meclisleri ve sohbetler aracılığıyla farklı sosyo-kültürel statüdeki kişileri bir araya getirerek toplumun farklı kesimleri arasında bir kaynaşma sağlamaktadır.

Tablo 1: Tarikatın Toplumsal Yardımlaşma ve Dayanışmayı Sağlaması Konusunda Katılımcıların Tutumlarının Dağılımı

<i>“Tarikatlar Toplumsal Dayanışmayı Sağlayan Yerlerdir”</i>	<i>n</i>	<i>%</i>	<i>“Tarikatlar, sosyal yardımlaşma ve dayanışma merkezleri gibidir”</i>	<i>n</i>	<i>%</i>
Kesinlikle Katılmıyorum	6	4,3	Kesinlikle Katılmıyorum	2	1,4
Katılmıyorum	3	2,2	Katılmıyorum	3	2,2
Kararsızım	0	0	Kararsızım	5	3,6
Katılıyorum	13	9,4	Katılıyorum	54	38,8
Kesinlikle Katılıyorum	117	84,2	Kesinlikle Katılıyorum	75	54,0
Toplam	139	100,0	Toplam	139	100,0

Yukarıdaki sonuçlar incelendiğinde; tarikatın, toplumsal dayanışma merkezi işlevi gördüğü söylenebilir. Tarikat üyelerinin haftalık zikirler, sohbetler ve muhtelif sebeplerle bir araya gelmeleri, üyelerin birbirinden haberdar olmasını sağlayarak toplumsal dayanışmayı güçlendirdiği anlaşılmaktadır. Grup üyeleriyle yapılan mülakatlarda dergâh’a gelen kimselerin sorunlarına beraber cevap arandığı bilgisine ulaşılmıştır. Bu kimselerin bazıları kendilerinin de zaman zaman buradan yiyecek-giyecek yardımı aldıklarını, aynı şekilde bazıları da yeni ya da eski eşyalarını, zekat ve sadakalarını dergâh aracılığıyla ihtiyaç sahiplerine

ulaştırdıklarını ifade etmişlerdir. Dernek yetkilileri, dergâhlarının genelde sosyo-ekonomik açıdan zayıf olan semtlerde bulunması sebebiyle kendilerine çok sayıda yardım talebi geldiğini ancak bunların çok azını karşılayabildiklerini söylemişlerdir. Kendisi tarikatın aktif bir üyesi olan ve ensafılık yapan bir görüşmeci toplumsal dayanışma bağlamında şunları aktarmıştır, *“Tarikatımızın üyesi olsun ya da olmasın bize maruzatını bizzat kendisi ya da üyelerden birinin aracılığıyla bildiren kişiler için üyelerimizden yardım etmek isteyenleri belirleyip ihtiyaç sahibi kişilerin ihtiyacını karşılamaya çalışıyoruz. Yaptığımız yardımlar daha çok erzak, yiyecek, giyecek vs. şeklinde olmaktadır. Kimileri nakit olarak yardım ederken kimi esnaflar da kendi dükkânlarından ihtiyaç sahiplerinin ihtiyaçlarını karşılamaya çalışıyor. Ancak bu yardımlaşma ve dayanışma sadece maddi yardımlarla sınırlı değildir. Taziye, düğün, sünnet törenlerinde de üyeler arasında bir dayanışma örneği sergilenmektedir.”* Atacan ve Çelik’e göre, dinî grupların psiko-sosyal ihtiyaçları karşılayan birincil ilişkiler yapısı, onların sosyal sistem mağdurları için bir sığınak ve hatta sosyal sigorta olma işlevlerini öne çıkarmaktadır (Atacan, 1990; Çelik C. , 2011). Günay da, dinî gruplarda, üyelerin birbirleriyle olan münasebetlerinin “din kardeşliği” esasına dayandığı için, bu tür gruplarda manevî ve dinî bağın, tabii ve organik bağlardan daha güçlü olduğunu belirtmektedir (2010). Diyarbakır’ın 1990’lı yıllarda yaşadığı terör-şiddet hadiseleri, yoğun göçler ve 2000’li yıllardan sonra ise hızlı modernleşme sürecinde toplumsal yapıda sosyo-ekonomik yoksulluk/yoksunluklara maruz kalan geniş bir kitle üretmiştir (Tan, 2010; Bağlı & Binici, 2005; Kalkınma Merkezi, 2010; Keser, 2011/a). Dergâh’ın sağladığı imkanlar bazı kimseler için buraların cazip adresler haline gelmesine neden olmaktadır. Bu yardımlaşma, hem gruba yeni üye kazandırma, hem de kendi mensuplarını bir arada tutma gibi çift yönlü bir işlev görmektedir.

Sosyal uyum ve toplumsal dayanışmanın en elzem olduğu zamanlardan biri de şüphesiz göç neticesinde bireylerin gittikleri yerlere uyum sağlamaya çalıştıkları dönemlerdir. Şehirde ve genel olarak bölgede yaşanan zorunlu ve isteğe bağlı göçlerle çok sayıda hazırlıksız aile göç etmek durumunda kalmıştır. Özellikle 1986-1994 yılları arasındaki yoğun göçler sonucunda yardıma gereksinim duyan birçok aile Diyarbakır’a yerleşmiştir. Bu dönemde göçmenlerin ihtiyaçlarının karşılanması konusunda ne devletin ve belediyelerin ne de yardımlaşma, dayanışma vakıflarının sistemli çalışmaları yeterli sevededir (Kalkınma Merkezi, 2010; Keser, 2011/a; TBMM, 1997; TESEV, 2006). Yakın tarihli çalışmalarda da bu sıkıntılarının kısmen devam ettiği tespit edilmiştir. Araştırma kapsamında dergâh’ın şubelerinin

çoğununda göçmenlerin yoğun yaşadığı semtlerde kurulu olduğu görülmüştür. Katılımcılara tarikatın göçmenlerin şehre uyum sağlamasındaki rollerini belirlemek için sorular yöneltilmiştir.

Tarikatın, göçmenlerin sosyal uyumlarını artırmada bir rolünün olup olmadığını belirlemek için yönelttiğimiz, “Köyden şehre göç edenlerin şehre uyum sağlamasında tarikatlar etkilidir” önermesine katılımcıların % 74,8’i “Katılıyorum” veya “Kesinlikle Katılıyorum” şeklinde cevap verirken, % 15,8’i “Kararsızım”, % 6,5’i “Katılmıyorum”, %2,9’u ise “Kesinlikle Katılmıyorum” şeklinde cevap vermiştir. Benzer bir şekilde, göç ile beraber ortaya çıkan problemlerden biri olan, göçmenlerin gittikleri yerlerde kendilerini yalnız ve sahipsiz hissetmeleri sorununun çözümünde tarikatın etkisi sorgulanmıştır. “*Tarikat, zikir ve sohbetler aracılığıyla insanın kendini yalnız hissetmesini engeller*” önermesine, örneklem grubumuzdakilerin % 74.8’lik kısmı olumlu cevap verirken, % 9.4’lük kesim olumsuz cevap vermiş, %15.5’lik kesim de kararsızlıklarını belirtmişlerdir (Tablo 2).

Tablo 2: Göçmenlerin Şehre Uyum Sağlaması ve Yalnızlık Hissini Aşmasında Tarikatın Önemiyle İlgili Tutumların Dağılımı.

<i>“Köyden Şehre Göç Edenlerin Şehre Uyum Sağlamasında Tarikatlar Etkilidir”</i>	<i>n</i>	<i>%</i>	<i>“Tarikat, zikir ve sohbetler aracılığıyla insanın kendini yalnız hissetmesini engeller”</i>	<i>n</i>	<i>%</i>
Kesinlikle Katılmıyorum	4	2,9	Kesinlikle Katılmıyorum	4	2,9
Katılmıyorum	9	6,5	Katılmıyorum	9	6,5
Kararsızım	22	15,8	Kararsızım	22	15,8
Katılıyorum	61	43,9	Katılıyorum	61	43,9
Kesinlikle Katılıyorum	43	30,9	Kesinlikle Katılıyorum	43	30,9
Toplam	139	100,0	Toplam	139	100,0

Tarikat, güvenlik, ekonomik ya da başka bir nedenle bulunduğu yerden göç edenlerin, gittikleri yerde şehir hayatına uyum sağlamasında önemli bir fonksiyon üstlenmektedir. Kendi toprağından kopup bir anda kendisini şehirdeki yoğun hayatın içerisinde bulan insanların bu yeni hayata uyum sağlamaları kolay olmamaktadır. Göçe maruz kalanlar, bir yere ait olma hissini vereceği güven duygusundan yoksun kalmaktadır. Bu durum onları sığınacak birer güvenli liman aramaya zorlamaktadır. İşte tam da bu durumda tarikatlar, dileylene kapısını açarak onların bu ontolojik güven problemlerine imkânları dâhilinde çözüm üretmektedir (Atacan, 1990; Çelik C. , 2011). Mekanik dayanışmanın olduğu kırsal kesimden organik dayanışmanın olduğu şehir hayatına geçişte bireyin yaşadığı uyum problemini aşmasında tarikattaki ilişki biçimi ve müridler arasındaki kardeşlik anlayışı bu uyum problemini

aşmalarında önemli bir rol üstlenmektedir. Tarikat müntesiplerinin vermiş olduğu cevaplar tarikatların bu fonksiyonunu açıkça göstermektedir.

Yalnızlık duygusu, insanın ruh sağlığını önemli ölçüde etkileyen faktörlerden birisidir. Şöyle ki bazı durumlarda insanın yalnız kalması ve kendisini dinlemeye çalışması onu rahatlatıcı bir işlev icra ederken, istediği halde başkalarıyla iletişim kuramayan, kendisini tek başına, terk edilmiş olarak hisseden insanların ruhsal dengeleri bu durumdan olumsuz yönde etkilenebilmektedir. Dindar olduğunu düşünen insanlar açısından bakıldığında, Kutsal'la ilişkiye girmenin, insanın iç dünyasında manevi bir alan yarattığı, sosyal olarak kendisini yalnız hisseden insanın en azında bu alanda yalnızlık hissetmeyeceği ve terk edilmişliğin insan psikolojisinde oluşturacağı yansımaların olumsuz etkisini en alt düzeye indirebileceği söylenebilir. Nitekim bu konuda yapılan araştırmalar, dindar insanların daha az yalnızlık duygusu hissettiklerini ortaya koymuştur (Hökelekli, 2008). Ancak burada şunu ilave etmek gerekir ki, dinler hiçbir şekilde gerçeklik âleminden farklı bir âlem yaratıp, bireyi gerçek âlemden koparmaya çalışmamaktadır. Dinin etkisi ancak gerçeklik âleminde meydana gelebilecek bazı gelişmelerin ortaya çıkarabileceği olumsuz durumlara karşı bir tampon işlevinden ibarettir. Yani inanan insanlar, zaman zaman kendilerini kurtaramadıkları sosyal tecrit duygularının oluşturduğu olumsuz etkileri, Kutsal ile girmiş oldukları ilişki ile ödünleyebilirler. Kur'an'da dinin bu tür bir etki ortaya koyabileceğine atıfta bulunan birçok ayet vardır. Örneğin “Gerçek bir dost olarak Allah yeter” (Nisa/45)” ayeti, bütün sosyal bağların çözüldüğü durumlarda bile, dinî inancın insanın ayakta kalmasına katkıda bulunabileceğine atıfta bulunurken; “Allah'ın dostlarına korku yoktur, onlar üzülmeyecekler de” (Yunus/62) ayeti ise, Kutsal ile girilen bu ilişkinin, huzursuzlukların etkisini azaltmada işlevsel olabileceğini ima etmektedir (Karaca, 2010).

Verilerden de anlaşıldığı üzere tarikat, haftalık zikirler, sohbetler ve üyeler arasındaki ziyaretler aracılığıyla üyelerinin maddi-manevi anlamda kendilerini yalnız hissetmelerini engellemektedir. Yapılan görüşmelerde birçok müridin tarikata katıldıktan sonra yeni arkadaşlar edindiği öğrenilmiştir. Tarikattaki zikir toplantıları ve sohbetler, bireye sosyal bir çevre sağlamaktadır. Müridler, diledikleri zaman dergâha gidebilmekte ya da dışarıda kendi tarikatından biriyle görüşebilmektedir. Bu sosyal çevre müridin kendini yalnız hissetmesini engellemektedir. Göç-dinî gruplar bağlamında yapılan başka değerlendirmelerde de göçmenlerin dini grupların önemli insan kaynakları arasında olduğu görülmüştür (Atacan, 1993; Günay Ü., 2003).

2. Dergâh'ın Dinî Hayatı Şekillendirmeye Etkileri

Tarikatlar, dinî arayışlar sonucunda doğan gruplar olduğu için elbette ki en büyük işlevlerinden biri dinî yaşam alanında olmaktadır. Tarikata giren her müridin dinî daha iyi yaşaması, tarikatın en büyük hedefidir. Bu hedef doğrultusunda tarikat, müntesiplerinin dinî vecibelerini yerine getirmeleri ve dinin gerektirdiği bir şekilde hayatlarını sürdürmelerini sağlamaya çalışmaktadır. Tarikatlar bunu yaparken, müridler üzerinde bir kontrol mekanizması işlevi görmektedir. Tarikatların bu konudaki işlevi tamamen dışsal zorlama şeklinde olmamakla beraber otokontrolü kolaylaştırıcı grup baskısının ön plana çıktığı düşünülmektedir.

Din ve kaynağını dinden alan grupların belirgin özelliklerinden biri müntesiplerine zihniyet kazandırmasıdır. Buna göre bir din veya onun alt gruplarından birine bağlı olan kimseler zamanla dini, sosyal ve hatta fiziksel hadiseleri bu grubun bakış açısına göre şekillendirirler. Bireyler farkına vararak ya da varmadan bu zihinsel dönüşümü yaşarlar. Gündelik hayatın nasıl yaşanacağı, dinî ve seküler olanın belirlenmesi bireyin içerisinde bulunduğu grubun anlayışına göre değişebilmektedir (Okumuş, 2006).

Tarikat ve cemaatler haftalık zikirler, sohbetler ve dersler sayesinde müridlerin dinî ve sosyal hayatına katkı sağlamaktadır. Öte yandan tarikat büyüklerinin, müridlerin hayatlarında merkezi bir öneme sahip olması, tarikata girenlerin dinî hayatlarını kendileri için rol-model olarak seçtikleri mürşid'e göre şekillendirmeleri dinî ve sosyal hayatlarına yeni bir boyut katmaktadır. Yapılan araştırmalarda tarikat üyelerinin gerçek imani kurtuluşa ermek için bir şeyhe bağlanmak gerektiğine kuvvetli inançlarının olduğu sonucuna ulaşılmıştır. Bu bağlamda, Canbay Tatar, dinî gruplaşma olgusunda, ümmetin 73 fırkaya ayrılacağı bunlardan ancak birinin kurtuluşa ereceğini (firka-i nâciye) belirten hadisin önemli bir etkisinin olduğu tespit etmiştir. Aynı şekilde, ümmetimin kurtuluşu cemaatle olacak ya da Allah'ın rahmeti cemaatle beraberdir anlamındaki hadislerin de insanların dinî gruplara katılımında önemli etkenler olduğunu düşünmektedir (1999: 189 vbş.). Tatlılıoğlu'nun, Kayseri ve Ankara ilerindeki Rifai cemaatini konu edindiği çalışmasında "Tarikatın gerekliliği" ile ilgili soruya Kayseri'de katılımcıların % 93'ü; Ankara'da ise % 94'ü "tarikatlar gereklidir" cevabı vermiştir (1995).

Diyarbakır'da yapılan çalışmada katılımcıların % 94.2'si gerçek İslam'ı yaşayabilmek ve Allah'ın yolunu bulabilmek için tarikata girilmesi gerekliliğini savunmuştur. Yapılan

mülakatlarda da tarikat mensuplarının, İslam'ı daha bilinçli yaşamak, Allah'a gerçek manada kul olabilmek, nefisle cihatta başarıya ulaşabilmek gibi yaradılış gayesini gerçekleştirmek için tarikatı gerekli gördüğü tespit edilmiştir. Ayrıca bu kimseler günümüzde tasavvufun yaşayan şekli olarak gördükleri tarikatları, Kuran-ı Kerim ile Hz. Peygamberin sözleri ve yaşama tarzı olarak görmektedirler. Bu zamanda gerçek İslam'ı yaşamak isteyenlerin tarikatlara yönelmesi gerektiğini savunmuşlardır. Bu düşüncede olan katılımcılar, şeyhi (mürşid) bir anlamda kişinin elinden tutacak ve Peygamber'e götürecektir, böylece Allah'ın emir ve yasaklarını bilmede bir vasıta olarak görmektedirler. *“Gerçek İslam'ı yaşayabilmek ve Allah'ın yolunu bulabilmek için bir mürşide ve tarikata ihtiyaç vardır.”* şeklindeki önermeye müridlerin % 2,8'i İslam dinini yaşayabilmek için tarikata girmenin gerekli olmadığı yanıtını vermişlerdir. Bunlar, dinini tam manası ile bilen kişinin tarikata girmesinin gerekmediğini; fakat bunun günümüzde zor olacağı için bir şeyhe bağlanmak gerektiği görüşündedirler. Anket katılımcıların % 2,9'u ise imani kurtuluş için bir dinî gruba bağlanmanın şart olup olmadığı hususunda *“Kararsızım”* şeklinde cevap vermiştir (Tablo 3).

Tablo 3: Dinî Yaşantıda Rol Modeller ve Gerçek İslam'ı Yaşayabilmek, Allah'ın Yolunu Bulabilmek İçin Tarikata Girilmesi Gerekliliğine Dair Tutumların Dağılımı

<i>“Gerçek İslam'ı Yaşayabilmek ve Allah'ın Yolunu Bulabilmek İçin Bir Mürşide ve Tarikata İhtiyaç Vardır”</i>	<i>n</i>	<i>%</i>	<i>“Dinî yaşantınızda en etkili olan kimdir?”</i>	<i>n</i>	<i>%</i>
Kesinlikle Katılmıyorum	2	1,4	Ailem	26	18,7
Katılmıyorum	2	1,4	Şeyhim-Onun Halifeleri	90	64,7
Kararsızım	4	2,9	İmam (Cami İmamı)	8	5,8
Katılıyorum	73	52,5	Komşular	3	2,2
Kesinlikle Katılıyorum	58	41,7	Diğer	12	8,6
Toplam	139	100,0	Toplam	139	100,0

Yukarıdaki tabloda tarikat üyelerinin büyük oranda dergâh bağımlı bir dindarlık anlayışına sahip oldukları sonucu çıkarılabilir. *“Dinî yaşantınızda en etkili olan kimdir?”* şeklindeki soruya katılımcılar %64,7 oranında şeyhim/onun halifeleri yanıtını vermiştir. Diğer taraftan şehirde yapılan başka anket çalışmalarında (Atalay, 2005: 234; Arpacı, 2014: 115) dinî yaşantının şekillenmesinde en etkili kurum olarak tespit edilen ailenin tarikat üyelerince %18,7 oranında önemsenmesi dikkat çekicidir. Din görevlileri, komşular ve diğer faktörler tarikat üyelerinin dinî bilgi kaynakları arasında önemli bir yer edinmemektedir. Yapılan mülakatlarda da çok sayıda genç, küçüklüğünde ailesinden, okuldan ve çevresinden çok az dinî bilgi aldıklarını ancak dergâh'a gelmeye başladıktan sonra dinlerini öğrenmeye başladıkları söylemiştir. Yukarıda değinildiği gibi, dergâhların genelde yoğun göç alan

semterde bulunması ve buralarda çok sayıda parçalanmış, fakir ailenin olması çocukların dinî eğitimlerini olumsuz etkileyebilmektedir. Aynı mahallelerde çocukların erken yaşlarda sokakta yaşamaya alışması veya çalışmak zorunda kalması da çocukların dinî-toplumsal değerlere uzaklaşmasına neden olmaktadır (Kızmaz & Bilgin, 2010; Okumuş, 2009).

Canbay Tatar, dinî grup üyelerinin cemaat-tarikatın insanları kurtuluşa erdireceğine kuvvetli inancına vurgu yapmak için bu kimseleri “Nuh’un gemisindekiler” şeklinde nitelendirir (1999: 189). Araştırmada tarikat üyelerinin bu konudaki fikirleri belirlenmeye çalışılmıştır. Bu bağlamda hazırlanan, “*Cennete gitmek için bir tarikata bağlı olmak gerekir*” önermesine örneklem grubumuzdakilerin %12,9’u *Kesinlikle Katılmıyorum*, %38,1’i *Katılmıyorum*, %16,5’i *Kararsızım*, %10,1’i *Katılıyorum* ve %22,3’ü de *Kesinlikle Katılıyorum* şeklinde cevap vermiştir. Burada tarikat üyelerinin yaklaşık 1/3’ünün bu görüşü onayladığı yine 1/6’sının da şüpheleri olduğu görülmektedir. Araştırmada görüşmecilere yöneltilen, “*Şeyh dinî-sosyal konularda takip edilecek en iyi modeldir*” önermesine örneklem grubumuzdakilerin %61,9’u *Kesinlikle Katılıyorum*, %22,3’ü *Katılıyorum*, %4,3’ü *Kararsızım*, %11,5’i *Katılmıyorum* şeklinde cevap vermiştir. *Kesinlikle Katılmıyorum* seçeneği işaretlenmemiştir. Katılımcıların yaklaşık %84’ü şeyhlerini dini-sosyal konularda rol-model olarak görmeleri dikkat çekicidir. Bu durum tarikatın müntesiplerinin hayatını şekillendirme noktasında güçlü bir etkiye sahip olabileceğine işaret etmektedir.

Sultan Şeyhmusé Ezzuli Dergâh’ı üyeleri şeyh ya da halifeleri dinî hayatlarını şekillendirmeleri noktasında önemsemektedir. Çok sayıda sokak çocuğunun olduğu bilinen semterde tarikat, formel yollarla dinî eğitim alamamış gençlere informal tarzda eğitim sunmaktadır. Bu eğitimin kitabi ya da halk İslamı şeklinde tasnif etmek bu araştırmanın sınırlarını aşmaktadır.

3. Dergâh’ın Dinî Duygulanma (Psikolojik) Açısından Etkileri

Aşkın bir varlığa inanma ve bu inancın gereği olarak dinî hayata yön vermek, bireyi psikolojik açıdan rahatlatmaktadır. Dinî tecrübe ya da kutsala katılım dindarlığı etkileyen önemli faktörlerden birisi olarak görülmektedir (Kurt, 2009). Tarikatlar da, müridlerin dinî hayatını şekillendirerek bireyin psikolojik olarak rahat etmesine ve huzurlu olmasına katkıda bulunmaktadır (Atacan, 1990; Efe, 2008).

Çelik C.'ye göre, dinî grupların her şeyden önce yapısal anlamda dinden kaynaklanan, dinî daha iyi anlama, bilme, tecrübe etme ve yaşamaya dönük özsel işlevleri bulunmaktadır. Bunların başında başka bir gerçeklik alanına indirgenmesi ve gözlenmesi imkânsız olan sübjektif tecrübeyle ilgili boyut, bireysel yönelişlerin temeli olabilmektedir. Mistik tecrübe veya tasavvufi boyut, dindar insanı kuru bir formalizm ve şekilcilikten öte, duygu ve heyecan yüklü deruni bir manevi hayata taşıyabilmekte, ya da dindarlığı yüksek duygusallık ve vecd içinde yaşamak isteyenlere bir seçenek olmaktadır (2011). Bu çerçevede tarikat formundaki dinî gruplar, etkileyici bir şiirsellik, ilahi, musiki, sema, ritimsel zikir ayinleri gibi sahip oldukları özelliklerle müntesiplerini ruhsal coşkunluğa, manevi dinginliğe erişirme potansiyeli taşırlar.

Tarikatların bir başka fonksiyonu da insanların üstesinden gelemedikleri sıkıntılarını, tarikatlardaki sohbet ve zikirlerle katılarak aşacaklarına inanmasında görülebilir. İnsan, yapısı gereği toplumsal sorunlar karşısında bir dayanak, bir destek arar. Modern anlayış, insanın bilimle tabiatı yeneceği ve tabiat olaylarının yol açtığı korkudan kurtulacağını varsaymış, fakat bu anlayış, insana müspet hiçbir şey kazandırmamış, tam tersine insan, kendisini manasız bir hayat, sürekli ölüm korkusu ve acımasız bir çevrenin içinde daha yalnız, daha kimsesiz ve güçsüz hissetmiştir. Buna karşılık din, insana her türlü hâdise karşısında, bütün varlıkların sahibi merhametli ve gücü her şeye yeten bir varlığa dayanma, O'na yönelmekle kendini güçlü hissetme, bütün kâinatı kendisi için bir kardeş, bir dost çevresi görme, ölümü hayattan öte, daha üst bir hayat mertebesine yükselme ve inancı kazandırır (Hökelekli, 2008; Kaymak, 2003). Nitekim Taftazani, tasavvufun psikolojik, etik ve epistemolojik özelliği bulunduğunu ifade edip, bu özelliklerden birinin huzur ve mutluluk olduğunu belirtmektedir. Bu huzur ve mutluluk özelliği, her çeşit tasavvufun mümeyyiz vasfıdır. Çünkü tasavvuf bedeninin isteklerini tahrik eden unsurları yenmeyi veya düzene koymayı hedefler ve müridin bir nevi nefsi ile uyumunu sağlar. Bu durum kişiyi bütün kaygılardan azad edip ona sonsuz iç huzuru ve mutluluk verir (Haşşab, 2010).

Yapılan anket çalışmasında tarikatın psikolojik işlevleri hakkında bilgi sahibi olmak için *“Haftalık zikirlerle katılmak beni psikolojik açıdan rahatlatıyor”* şeklindeki önermeye, örneklem grubumuzdakilerin %73.4'ü *“Kesinlikle Katılıyorum”*, %20.1'i *“Katılıyorum”* şeklinde cevap vermiştir. *“Kararsızım”* diyenler %2.2, *“Katılmıyorum”* diyenler %3.6, *“Kesinlikle Katılmıyorum”* diyenlerin oranı ise %1.4'tür. Aynı şekilde katılımcılara

yöneltilen, “*Tarikattaki sohbet ve zikirlerden manevi bir haz alırım ve dinî duygularımı yenilenmiş hissederim*” önermesine örneklem grubumuzdakilerin %77’si Kesinlikle Katılıyorum, %19,7’si Katılıyorum, %1,4’ü Kararsızım, %2,2’si ise Kesinlikle Katılmıyorum şeklinde cevap vermiştir. Katılmıyorum seçeneğini işaretleyen olmamıştır (Tablo 4). “*Tarikat, üyeleri arasında işbirliği, katılım ve güven iklimi oluşturur*” önermesine katılıp katılmadıkları sorulduğunda, örneklem grubumuzdakilerin %68,3’ü Kesinlikle Katılıyorum, %29,5’i Katılıyorum, %0,7’si Kararsızım ve %1,4’ü Katılmıyorum şeklinde cevap vermiştir. Kesinlikle Katılmıyorum seçeneğini işaretleyen olmamıştır. Aktaş’ın çalışmasında (2014) bu soruya paralel şekilde sorulan, “*Tarikata bağlanmanın size ne kazandıracığını düşünüyorsunuz?*” sorusuna katılımcıların en düşük oranda maddi beklentileri işaretlerken en fazla, “*Tarikatta huzur buluyorum*” şeklinde cevap verdiği görülmektedir.

Tablo 4: Haftalık Zikirlerle Katılmamanın Psikolojik Açından Rahatlamadaki Önemi ve Müridler Arasında İşbirliği, Katılım, Güven İklimi Oluşturmada Tarikatın Önemine Dair Tutumların Dağılımı

<i>“Haftalık Zikirlerle Katılmak Benin Psikolojik Açısından Rahatlatıyor”</i>	<i>n</i>	<i>%</i>	<i>“Tarikattaki Sohbet ve Zikirlerden Manevi Bir Haz Alırım ve Dinî Duygularımı Yenilenmiş Hissederim”</i>	<i>n</i>	<i>%</i>
Kesinlikle Katılmıyorum	1	0,7	Kesinlikle Katılmıyorum	3	2,2
Katılmıyorum	5	3,6	Katılmıyorum	0	0
Kararsızım	3	2,2	Kararsızım	2	1,4
Katılıyorum	28	20,1	Katılıyorum	27	19,4
Kesinlikle Katılıyorum	102	73,4	Kesinlikle Katılıyorum	107	77,0
Toplam	139	100,0	Toplam	139	100,0

İbadethanede cemaat/grup halinde düzenli olarak yapılan ibadetlere devam etme, kişinin psikolojik olarak rahatlamasını ve sosyalleşmesi sağlayan unsurlardan birisidir (Horozcu, 2010). Bu açıdan, düzenli bir biçimde dinî ibadetlere devam, kişinin kendi inancını devam ettirmesi açısından önemlidir. Ayrıca, dinî inanç kişiye zor ve sıkıntılı durumlarında bir ümit kaynağı olabilir. İnanç sayesinde kişiler acı ve ıstıraplarında bir anlam ve hikmet bulabilirler. Dolayısıyla dinî inancın zayıfladığı, stresli ve zor durumlarda, cemaatle gelen manevi destek, kişinin dinî inancını ve ruhsal sağlığını devam ettirmesi açısından oldukça önemlidir. Bu bağlamda, özellikle cemaatin, hasta kişi için yaptığı dualar son derece anlamlıdır. Kişinin adına dua edilmesi, o kişiye değerli olma hissini kazandırabilir. Ayrıca diğerlerinin hasta için duası, kontrolün Allah’ın elinde olduğu inancı güçlendirir. Araştırmalar, sosyal desteğin stresli durumlarda stresle başa çıkmada önemli bir kaynak olduğunu göstermektedir. Cemaat üyelerinin hastaları ziyareti, onların ihtiyaçlarını karşılamaları gibi durumlar, hasta için son derece bir önemli moral kaynağıdır (Köylü, 2007).

Anket sonuçları tarikat üyelerinin dergâh'ı önemli bir psikolojik rahatlama yeri ve huzur buldukları mekan olarak algıladıklarını göstermektedir. Bu bağlamda, mülakat yaptığımız müridlerden biri düşüncelerini şöyle ifade etmişti: *“Zikir esnasında dünyanın yorucu ritminden uzaklaşıp, kendimi zikrin derinliklerine bırakıyorum. Bu hal beni bütün streslerimden uzaklaştırıyor. Zikir bittiğinde kendimi formatlanmış gibi hissediyorum. Zikir esnasında dile getirdiğim her “İsm-i Celil” ile içimdeki sıkıntılar bir bir eriyip kayboluyor.”* Bu bilgiler ışığında zikir, sohbet ya da dinî ders meclislerine katılmanın müridlerin psikolojik açıdan rahatlama ve huzur bulmalarına olanak sağladığı söylenebilir. Birçok dinî uygulama literatürde “dinlenme tepkisi” olarak adlandırılan bir etkiye neden olarak, sempatik sinir sistemi merkezini düzenler, kas kasılmalarını azaltır, adrenal ekseni, düşük kan basıncını düzenler, kalp atışı hızını düşürür ve beyin dalgalarını değiştirir. Tüm bu dinlenme ve rahatlanma şekilleri de önemli derecede sağlığa etki eder. Dinî etkinliklere katılım ve bu tür olumlu psikolojik duygular bir taraftan yaşama bir anlam kazandırırken, diğer taraftan da insanın yaşama daha olumlu ve ümitli bir şekilde bakabilmesini sağlar. Böyle bir haleti ruhiye ise, insanların hem ruh hem de beden sağlığını korumaya yardımcı olur (Köylü, 2007). Hökelekli de, toplum hayatının çeşitli zaruretleri ve engellemelerinin kişilerde kaygı ve bunalımlara yol açarken, bu durumdaki kişilerin kendilerine sosyal destek sağlayacak hedeflere yöneldiklerini belirtir. Birçok insan, dinî gruplara katılma ve bu yolla mahrumiyetlerin acısını telafi etmeye çalışmaktadır (2008).

Tarikat, gerek toplu zikirler ve sohbetlerle gerekse içtimai konulardaki rehberliği ile her bir üyesinin mutluluğu ve huzurunu hedeflemektedir. Bu amaç doğrultusunda, müridler arasında bir kardeşlik hukuku oluşturarak her birinin kendisini bu ailenin bir ferdi olarak görüp huzur duymasını sağlamaktadır. Sultan Şeyhmus Ezzuli Dergâhı çavuşu (sorumlusu) ile yapılan mülakatta bu kardeşlik hukuku ile ilgili şunları aktarmıştır: *“Bizim tarikata gelen herkes bizim için son derece önemlidir. Temel gayemiz onların dinî yaşamlarında daha ihlâslı davranarak iç huzuru yaşamalarına yardımcı olmaktır. Dergâhımıza gelen müridler arasında kesinlikle bir ayrım yoktur. Her biri bizim için değerlidir.”*

Tarikat üyelerinin temas ettikleri noktalardan birisi de sosyal güven ortamının oluşmasında dergâh'ın önemidir. Bir görüşmeci bu güvenin oluşumunu şu ifadelerle aktarmıştır: *“Biz haftalık zikirler ve diğer zamanlarda tarikatta bir arada bulunuyoruz. Aynı sofrada yemek yiyor ve aynı ortamı paylaşıyoruz. Aramızdaki bağ kardeşlik seviyesindedir.*

Bu bizim birbirimize güvenmemizde önemli bir faktördür. Öte yandan şeyh ya da onun halifelerinin olası bir olumsuzluktaki tavırları ve telkinleri de bu güven ortamının oluşmasında etkilidir.” Bu güven atmosferininin grup üyeleri arasındaki durumu görmek için anket çalışmasında katılımcılara yöneltilen, “*Tarikat, üyeleri arasında işbirliği, katılım ve güven iklimi oluşturur*” önermesine, örneklem grubumuzdakilerin % 97.8’i “Kesinlikle Katılıyorum” veya “Katılıyorum” cevabını vermişler. Geriye kalan % 2’lik kesim ise “Kararsızım” ya da “Katılmıyorum” şeklinde cevap vermiştir. İslamiyet’te; mezhepler, tarikatlar, dinî cemaatler, sır grupları, dayanışma teşkilatları gibi değişik boyut ve özellikteki sosyal gruplara mensubiyet, kişileri birer fert olmanın ötesine taşır. Onları ortak bir irade etrafında toplar. Grubun müşterek menfaati çoğu kez bireysel menfaatlerin önüne geçer. Tabii bir dayanışma/kardeşlik ruhu doğar (Büyükkara, 2007).

Verilerden anlaşıldığı üzere tarikatların, üyeleri arasında işbirliği, katılım ve güven iklimi oluşturmada önemli bir rol üstlendiği görülmektedir. Yapılan mülakatlarda, üyelerden herhangi birisinin bir sorunu olduğunda diğer üyelerin imkanları dahilinde yardımcı olmaya çalıştığı belirtilmiştir. Özellikle düğün, sünnet törenleri, taziye gibi geçiş dönemlerinde üyeler arasında bir işbirliği olduğu öğrenilmiştir. Yapılacak herhangi bir yardım, elbirliği ile yapılmakta ve her mürid imkânları dâhilinde yardım etmektedir. Yine güven konusunda üyelerin tereddüt etmeden birbirilerine güvendiği, bu güvenin de tarikatın sayesinde olduğu belirtilmiştir.

4. Dergâh’ın Hayatı Anlamlandırma Ve Toplumsal Değerleri Korumaya Etkileri

Tarikatlar, müntesiplerini kutsal bir amaç etrafında toplayarak onların hayatlarına yeni bir anlam katmaktadır. Özellikle hastalık, ölüm gibi süreçlerde, tarikat, zikir meclisleri ve tarikat büyüklerinin telkinleriyle müridin bu dönemleri daha az yıpranmayla geçirmesini sağlamaktadır (Efe, 2008).

Dinî grupları diğer gruplardan ayıran en önemli özellik, bireyin vicdanına ve ruh dünyasına derinden işleyen etki kapasiteleridir. Modern dünyanın kalabalık sanayi şehirlerinde, devasa kurumların resmi ilişkilerinin arasında kaybolan ve giderek yalnızlaşan insanoğlu için, dinî gruplar bu yabancılaşma ve yalnızlaşma gibi psikososyal sorunlardan kurtuluş vaat ederler. Birincil ve samimi ilişkilerin motive ettiği cemaat ortamları, bir anlamda gündelik hayatın rutin düzeninden ve kentsel bunalımlardan insanları uzak tutma

imkânı sunmaktadır. Her ne kadar dinî gruplar sadece psikolojik ihtiyaçlar temelinde açıklanamazlarsa da, onların bu anlamda modern insanın ruhi, duygusal ve zihni ihtiyaçlarını karşılayan psikolojik işlevleri dikkat çekmektedir (Çelik C. , 2013).

Tarikat mensupları üzerine yapılan araştırmalar, tarikatın, müntesiplerine başka yolla elde edemeyecekleri bir güven duygusu verdiğini ortaya koymaktadır. Süratli bir toplumsal değişme ve iletişim çağını yaşıyor olmanın getirdiği bunalımlar fertleri çoğu zaman kimlik bunalımına kadar götürmektedir. Oysa bir cemaate mensubiyet kişiye bir sosyal statünün yanı sıra, kimlik ve kişilik de kazandırarak kimlik bunalımına çözüm sunmaktadır (Aydemir, 1998). Başka bir araştırmada da, “*Tarikata bağlılığın insan hayatına sahip olamayacağı bir gaye ve anlam kazandırır*” görüşüne, örneklem grubunda yer alanların, %81,6’sı Kesinlikle “Katılıyorum” ya da “Katılıyorum” şeklinde cevap vermiştir. “Tarikat; ölüm, hastalık ve musibetler karşısında insana, başka yoldan elde edemeyeceği bir güven duygusu verir” önermesinde olumlu görüş belirtenlerin oranı %90’dır (Bilge, 2008).

Diyarbakır’da yapılan araştırmada tarikatın, hayata anlam katma konusundaki işlevini öğrenmek için sorulan, “*Tarikata bağlılık, insanın hayatına başka türlü sahip olamayacağı bir gaye ve anlam kazandırır*” görüşüne örneklem grubumuzdakilerin %65,5’i Kesinlikle Katılıyorum, %19,4’ü Katılıyorum, %12,2’si Kararsızım, %2,2’si Katılmıyorum, %0,7’si ise Kesinlikle Katılmıyorum şeklinde cevap vermiştir. Bu soruyla bağlantılı olarak sorduğumuz, “*Tarikat; ölüm, hastalık ve musibetler karşısında insana, başka yoldan elde edemeyeceği bir güven duygusu verir*” önermesine, örneklem grubunda yer alanların, %77’si Kesinlikle Katılıyorum, %18’i Katılıyorum, %2,9’u Kararsızım, %2,2’si Katılmıyorum cevabını vermişlerdir (Tablo 5).

Tablo 5: Hayata Anlam ve Gaye Katmada Tarikatın Önemine Dair Tutumların Dağılımı

“Tarikata Bağlılık, İnsanın Hayatına Başka Türlü Sahip Olamayacağı Bir Gaye ve Anlam Kazandırır”	n	%	“Tarikat; Ölüm, Hastalık ve Musibetler Karşısında İnsana, Başka Yoldan Elde Edemeyeceği Bir Güven Duygusu Verir”	n	%
Kesinlikle Katılmıyorum	1	,7	Kesinlikle Katılmıyorum	0	0
Katılmıyorum	3	2,2	Katılmıyorum	3	2,2
Kararsızım	17	12,2	Kararsızım	4	2,9
Katılıyorum	27	19,4	Katılıyorum	25	18,0
Kesinlikle Katılıyorum	91	65,5	Kesinlikle Katılıyorum	107	77,0
Toplam	139	100,0	Toplam	139	100,0

Tarikat üyeleriyle yaptığımız görüşmelerden edindiğimiz bilgiler de verileri desteklemektedir. Üyelerin birçoğu, tarikata bağlandıktan sonra kutsal bir amaç etrafında toplanmanın, hayatlarına anlam kattığını ifade etmektedirler. Müridlerden biri bunu şöyle ifade etmiştir: *“Bu tarikata girmeden önce, ‘nerde akşam orda sabah’ tarzında yaşıyordum. Hayattan hiçbir beklentim yoktu. Bir başıboşluk içerisinde yaşayıp gidiyordum. Ancak bir arkadaş vasıtasıyla bu tarikata girdikten sonra deyim yerindeyse dünyam değişti. Hayatta kendime, yaratıcıma ve içinde yaşadığım topluma karşı sorumluluklarımın olduğunu fark ettim. Tarikata girdikten sonra adeta kendimi yeniden keşfettim. Hayatım anlamlı olmaya başladı. Bu doğrultuda ibadetlerimi yapmaya dikkat ettim. Bir iş buldum ve aileme destek olmaya çalıştım. Hayattan keyif almaya başladım. Artık peşinden gidebileceğim bir amacım ve hedefim var”* şeklinde cevaplar aldık. Efe’ye göre, insanlar çeşitli sebeplerden dolayı tarikatlara yönelmektedir. Bu yönelme sebeplerinden biri de, kişinin endişe ve güvensizlikten uzaklaşma ve sosyal bir kimlik edinmek gibi psikolojik ve sosyo-ekonomik faktörler gelmektedir (2008).

Bireyin kendi kimlik ve şahsiyetini oluşturan sosyo-kültürel birikime aykırı davranma, toplumun değerlerinin uzağına düşüp başka değerleri benimseme veya benimsemeksizin tekrarlamasına yabancılaşma denilmektedir (Sezen, 2003). Geleneksel toplumsal yapının bireye sunduğu roller vasıtasıyla bahsettiği anlam ve değer, yaşanan kuramsal değişmeler, hayatın tekdüzeliği ve mekanikleşmesi neticesinde modern toplumsal kurumlar tarafından bireye sunulamamaktadır. Bu durumda bireyler, maruz kaldıkları anlam, değer ve kimlik krizini kendisi gibi düşünen veya düşündüğünü hissettiği dinî gruplara yönelerek gidermeye çalışmaktadır (Özay, 2007). Bu yönüyle birer dinî grup olan tarikatlar, geleneksel anlam ve değerleri bireye sunarak, bireyin, hızlı bir şekilde değişen dünya karşısında kendi kültürüne yabancılaşmayı engellemektedir. Sultan Şeyhmus Ezzuli Dergâh’ı üzerine yapılan araştırmada tarikatın sosyal yabancılaşmayı önleme işlevinin olup olmadığını öğrenmek için katılımcılara yönelttiğimiz, *“Tarikatlar, gençlerin kendi kültürlerine yabancılaşmasını engellemektedir”* önermesi %89.9’u oranında onaylanmıştır.

Léger’e göre, *“dinî inancın genel ve ayırt edici bir özelliği olarak meşru bir gelenek hâkimiyetine vurguyu belirtmek mümkündür. Bu tipik-ideal bakış açısından hareketle, her din hem somut bir sosyal gruptan müteşekkil inançlı bir toplum; hem de geçmişte ve gelecekte inanan neslin devamının ayrıntılı haritasını çizen hayali bir soy ağacını meydana getirir”* (Léger, 2009). Bu bağlamda ele alındığında tarikat, hem yeni neslin dinî sosyalleşmesine,

hem de geleneğin aktarılmasına katkı sunmakla toplumdaki değerler sisteminin korunmasında hayati bir rol oynayan ‘toplumsal bellek’in (Connerton, 1999) parçalanmasını önleyici bir etkiye sahip olduğu söylenebilir.

Elde edilen veriler göz önüne alındığında tarikatların kültürel yabancılaşmayı engellediği açık bir şekilde görülmektedir. Tarikattaki adap, erkân ve usuller, tarikatın hayat bulduğu kültürel ortamın normlarından bağımsız düşünülemez. Bu açıdan bakıldığında tarikatların kültürel değerleri koruması ve onları üyelerine aktararak bu değerlerin erozyona uğramasını engellemesi tabii bir süreç haline gelmektedir. Din, muhafazakâr ve meşrulaştırıcı özelliklerinin sonucu olarak kültürü koruma ve aktarma işlevlerine sahiptir. Din, topluma, kültürün geçerliliğini kabul ettirerek, kültürü kendi şemsiyesi altında korumakla beraber, verdiği eğitim ve anlayışla da onu kuşaktan kuşağa aktarır (Léger, 2009). Tarikatın toplumsal değerleri koruma konusunda etkisini tespit etmek için sunulan, “*Tarikatlar toplumdaki kültürel yozlaşmayı engelliyor*” şeklindeki önermeye örneklem grubumuzdakilerin çok büyük bir oranı (%92) olumlu görüş bildirirken %8’i “Kararsızım”, %2.9’u “Katılmıyorum”, %2.2’si de “Kesinlikle Katılmıyorum” şeklinde cevap vermiştir. Veriler ışığında şunu söyleyebiliriz; tarikatlar, dinden doğan gruplar olduğu için dinin toplumdaki kültürü koruyarak onun yozlaşmasını önleme işlevini üstlenmektedir.

Yapılan araştırmada tarikata bağlılığın, müridlerin dünya hayatını anlama ve karşılaştıkları zorlukları aşmalarında önemli bir işlevinin olduğu görülmüştür. Aynı şekilde din ve geleneğin içiçe geçtiği şehirde hızlı sosyo-kültürel değişimle ortaya çıkan anomi ya da patolojik durum karşısında tarikatın değerleri koruyucu işlevleri tarikat üyelerince belirtilmiştir.

5. Dergâh’ın Din Eğitime Etkileri

Modern dünyamızda tarikatlar ve diğer birçok dinî alt kurum, toplumsallaştırma ve eğitim işlevi görmektedir. Cemaatlerin toplu olarak yaptıkları dualar, ibadetler, hutbe, vaaz, sohbet, öğüt verme şekilleri aynı zamanda birer eğitim faaliyetidir (Solmaz, 2012). Usta’ya göre de, tarikatlar özellikle informal din eğitimi kurumları olarak görülmelidirler. Bu da dinî sosyalleşmeye etkileri bakımından tarikatları önemli kılmaktadır (1997).

Türkiye’de Kemalist politikaların ön gördüğü çerçevede 1933-1947 yılları arasında din eğitimi yasaklanmış ve bazı konjektürel inkılaplar yürürlüğe konulmuştur. Bu dönemde tarikatların ve dinî cemaatlerin önemli bir görev üstlendikleri yaşlı seyda ve şeyhler tarafından

aktarılmıştır. Bu kimseler, hem halkın dinî hayatını sürdürmeyi temin edecek nitelikte dinî ilimleri tedris etmişler hem de ilmihal bilgileri ve Kur'an-ı Kerîm kıraatıyla ilgili öğretim yaparak halkın dinî kültürünün devamlılığının sağlanmasında rol üstlenmişlerdir. Köklü bir geleneğe dayanan tarikat kültürü, özünde bir eğitim müessesesidir. Diyarbakır'da faaliyet yürüten medreselerin hem çoğunun aynı zamanda bir şeyhe bağlı olması din eğitimi-tasavvuf birlikteliğini sağlamayı amaçlamıştır. Birey, tasavvufî terbiyenin nihayetinde, potansiyelinde bulunan eşref-i mahlûkat niteliğini açığa çıkarır. Bir “gönül eğitimi” öngören tasavvufta, gerek kişisel gerekse toplumsal boyutta sohbet, zikir, tefekkür, murakabe, hizmet ve rabıta gibi çok çeşitli terbiye metotları kullanılmaktadır. Kişisel ve toplumsal eğitimin birlikte yürütülmesi, tasavvufî eğitimi diğer disiplinler ve eğitim yaklaşımlarından ayıran temel faktörlerin başında gelmektedir (Göktaş, 2011).

Tarikatlar, bünyelerinde düzenledikleri ders ve sohbetler aracılığıyla müridlerin eğitimine katkı sağlayıp sağlamadını belirlemek için sunulan, “*Tarikatlar insanların din eğitimine katkı sağlıyor*” şeklindeki önermeye katılımcıların, %77.7’si Kesinlikle Katılıyorum, %17.3’ü Katılıyorum, %3.6’sı Kararsızım ve %1.4’ü Kesinlikle Katılmıyorum yanıtını vermiştir (Tablo 6). Tablo 3’te de görüldüğü gibi şeyh ve onun halifesi tarikat üyelerinin dinî hayatını şekillendirmede çok önemli derecede etkili olmaktadır (64,7). Bu iki tablo beraber değerlendirildiğinde tarikatın informel din eğitimi açısından oldukça güçlü bir etkiye sahip olduğu söylenebilir.

Tablo 6: Müntesiplerin Dinî Eğitimlerine Katkı Sağlaması Açısından Tarikatın Önemine Dair Tutumların Dağılımı

<i>“Tarikatlar İnsanların Dinî Eğitimlerine Katkı Sağlıyor”</i>	<i>n</i>	<i>%</i>
Kesinlikle Katılmıyorum	2	1,4
Kararsızım	5	3,6
Katılıyorum	24	17,3
Kesinlikle Katılıyorum	108	77,7
Toplam	139	100,0

Sultan Şeyhmusé Ezzuli Dergâh’ında, müridlerin istifadesine sunulan bir kütüphanenin olduğu görülmüştür. Bu kütüphanede tasavvuf kitaplarının yanında Kur’an-ı Kerim öğrenmek isteyenler için Elif-Ba ve ayrıca Fıkıh, Siyer, ilmihal kitapları bulunmaktadır. Dergâh’ta farklı zamanlarda yapılan derslerle müridlerin din eğitimlerine katkı sağlanmaktadır. Yapılan görüşmelerde, birçok müridin Kur’an-ı Kerim’i dergâh’ta

öğrendiklerini tespit edilmiştir. Tarikat dergâhlarında yapılan sohbetler, haftalık zikirler sonrasındaki soru-cevap imkânı ve dergâh çavuşları ile yapılan birebir görüşmeler, üyelerin dinî konuda bilgi sahibi olmalarını sağlamaktadır. Dergâh sorumlularına yönelttiğimiz “dersleriniz ya da sohbetlerinizin konusu ağırlıklı olarak nedir?” sorusuna aldığımız cevaplarda, ağırlığın tasavvufi konularda olmakla beraber fıkıh, siyer, kelim ve tefsir derslerinin de üzerinde durulduğu belirtilmiştir.

Yaptığımız mülakatlarda dikkat çeken bir husus, müridlerin ve tarikat büyüklerinin dinî eğitim için birçok kurumun birlikte çalışması gerektiğini vurgulamalarıdır. Bu bağlamda tarikatın kendi etki alanının sınırını bildiği ve toplumun geneline ulaşmak için resmi-gayri resmi bütün kurumların ortak bir akıl çerçevesinde çalışması gerekliliğine temas edilmiştir.

Sonuç

Diyarbakır ve içerisinde bulunduğu bölge yaklaşık son 100 yıllık tarihi süreçte çok önemli hadiseler yaşamıştır. İlk olarak gayri Müslimlerin bölgeyi terk etmesi, sonrasında Cumhuriyet idaresinin ulus-devlet projesi kapsamında yapılan çalışmalar ve buna bağlı politikalar, şehrin değişiminde belirgin etkilere sahip olmuştur. Son olarak 1980’li yılların ortalarından itibaren giderek şiddetlenen terör-şiddet eylemleri ve sonrasında da göçler Kürt toplumunda olduğu gibi Diyarbakır’da da sosyo-kültürel hayata çok olumsuz etkiler yapmıştır.

Kürt toplumunda tarihsel olarak ağa-şeyh-seyda-devlet’in toplumsal ve siyasal hayatı şekillendirme gücünün çalışmada da kısaca değinilen sebeplerle etkisini kaybetmeye başlaması pek tabii olarak yeni kurumların bu işlevleri yüklenmesini ya da eski kurumların yeni işlevleriyle varlıklarını sürdürmesini sağlamıştır. Yapılan çalışmada ilk olarak, devletin tektipleştirici politikaları, göçler, Kürt ulusalcı hareketin çalışmaları ve modernleşmenin etkisiyle değişen Kürt toplumunda tarikatın kendi müntesipleri üzerinde güçlü etkilerinin olduğu görülmüştür. Dergâhların dinî bilgini aktarımı, hayatı anlamlandırma, sosyal yardımlaşma ve dayanış açısından üyelerini yüksek oranlarda tatmin ettiği görülmüştür. Tarikatın psiko-sosyal etkileri bağlamında sorulan soruların çok yüksek oranlarda onaylanması bu durumun göstergesidir. Görüşülen tarikat üyeleri dergâh’ın, şehirde geleneksel aile, akrabalık ilişkilerinin yıkılması, değer aktarımında kesintilerin yaşanması ve son yıllarda da modernleşmenin getirdiği hızlı değişimle yalnızlaşan bireyler için yeni bir

sosyalleşme alanı oluşturduğunu vurgulamıştır. Araştırmanın bulguları kısaca aşağıdaki şekilde özetlenebilir.

Tarikatların en büyük işlevlerinden bir tanesi şüphesiz toplumsal yardımlaşma ve dayanışma konusunda üstlendikleri rollerdir. Müridler arasında ihdas edilmeye çalışılan kardeşlik hukuku sayesinde sıkı bir dayanışma ruhu oluşmaktadır. Müridlerden birisinin herhangi bir ihtiyacı olduğunda ya da sosyal yardımlaşma ve dayanışmaya en çok ihtiyaç duyulan kriz-geçiş dönemlerinde sorunların el birliğiyle halledilmeye çalışıldığı anlaşılmaktadır. Yoğun göçlerin yaşandığı şehirde, ekonomik veya güvenlik sebebiyle kırsaldan kente yapılan göç neticesinde şehre gelenlerin, şehir hayatına uyum sağlaması ve bireylerin kendini yalnız hissetmemesi konusunda tarikatların üstlenmiş oldukları rol göz ardı edilemeyecek kadar önemlidir. Bu durum, Bauman ve Sennett gibi çağdaş sosyologların modernleşen, bireyselleşen ve yalnızlaşan modern toplumların zannedildiğinin aksine yeniden cemaatler ürettiği tezlerini doğrulamaktadır.

Tarikata üye olmak, müridler için bir gruba ait olma psikolojisini ve kendini güvende hissetme duygusunu güçlendirmektedir. Bu güven hem sorunların aşılmasında hem de aihrete yönelik kendini kurtuluşa erecek kimseler arasında görme eğilimini artırmaktadır. Araştırmada, toplu halde yapılan zikirlerin grup bilincini ve dinî duygulanımı zirveye çıkardığı belirlenmiştir. Tarikat mensuplarının manevi edinimler dışında bir dinî gruba mensup olmanın bazı imkânlarından yararlandıklarını, özellikle dostluk ortamını önemsedikleri tespit edilmiştir. Dinî eğitim noktasında da yapılan ders ve sohbetlerin müridlerin dinî eğitime katkı sağladığı görülmüştür.

Tarikat büyüklerinin yalnızca dinî liderlik yapmadığı ve toplumsal uzlaşma konusunda da merkezi bir rol üstlendiği görülmektedir. Müridler, şeyhlerini kendileri için en iyi model olarak kabul etmektedirler. Herhangi bir sorunda ilk başvurdukları kişi şeyh ya da onun halifeleri olmaktadır. Şeyhlerin geçmişte olduğu gibi toplum içerisinde kendi müritleri dışında kanaat önderliği vasfının olup olmadığı bu araştırmanın sınırlarını aşmaktadır. Bu konuda incelemeye konu olan tarikatın müntesipleri, şeyhlerinin toplumsal etki alanında sınırlı bir etkiye sahip olduğunu ifade etmektedirler.

Sultan Şeyhmusé Ezzuli Dergâh'ının müntesipleri ya da takipçileri üzerinde yapılan araştırmada grubun, dinî-sosyal hayata çok önemli etkilerinin olduğu tespit edilmiştir. Bir taraftan tarikatlar ümmet içerisinde ayrılık sebebi görülerek eleştirilmelerine karşın, yapılan

çalışmada yalnızlaşan modern bireylerin bu yeni kabileler içerisinde dinî ve sosyal eksikliklerini gidermeye çalıştığı görülmüştür.

Kaynaklar

- Aktaş, A. (2014). *Tarikatların Toplumsal İşlevi (Diyarbakır Kadiri Tarikatı Örneği)*. Konya: Necmettin Erbakan Üniv. SBE.
- Altıkardeş, İ. (2004). *Din ve Toplumsal Bütünleşme*. İstanbul: Rağbet Yayınları.
- Arpacı, M. (2014). Öğretmen ve Velilerin İDKAB Dersinde Değerler ve Değerler Eğitimi Hakkındaki Görüşleri-Diyarbakır Örneği. *Marife*, 2, 107-121.
- Atacan, F. (1990). *Sosyal Değişme ve Tarikat Cerrahiler*. İstanbul: Hil Yayınları.
- Atacan, F. (1993). *Kutsal Göç-Radikal İslamcı Bir Grubun Anatomisi*. İst: Bağlam.
- Atalay, T. (2005). *İlköğretim ve Liselerde Dindarlık-Diyarbakır Örneği*. İst: Dem.
- Aydemir, S. (1998). *Şeyh-Mürid İlişkisiyle Belirlenmiş Cemaat Şekli Olarak Tarikat(Şanlıurfa-Kadiri-Şeyh Sodey ve Müridleri üzerine yapılan Bir Din Sosyolojisi Araştırması)l*. Yayınlanmamış Doktora Tezi, Ankara Üniversitesi SBE. Ankara.
- Aydınalp, H. (2010). Sosyal Çatışma ve Din. *Uludağ Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Dergisi*, 19 (2), 187-215.
- Bağlı, M., & Binici, A. (2005). *Kentleşme Tarihi ve Diyarbakır Kentsel Gelişimi*. Diyarbakır: Bilim Adanı.
- Bauman, Z. (2001). *Community: Seeking Sefaty in an Insecure World*. Cambridge: Polity Press.
- Bilge, E. (2008). Nakşibendilikte Kadın-Ulaşlı Köyü Örneği. Dicle Üniversitesi SBE.
- Bilgin, V. (2011). *İbadet (Şekilsel, Sembolik ve Toplumsal)*. Bursa : Emin Yayınları.
- Bruinessen, M. v. (1992). *Kürdistan Üzerine Yazılar*. İst: İletişim.
- Bruinessen, M. v. (2013). *Ağa, Şeyh, Devlet*. (B. Yalkut, Çev.) İst: İletişim.
- Büyükkara, M. A. (2007). Dinî Grup Yapılarında Dine İlişkin Muhtemel Anlama ve Temsil Sorunları. *Usul Araştırmaları Dergisi* (7), 107-136.
- Çağlayan, E. (2014). *Cumhuriyet'in Diyarbakır'da Kimlik İnşası (1923-1950)*. İst: İletişim.
- Çağlayan, H., Özar, Ş., & Doğan, A. T. (2011). *Ne Değişti?- Kürt Kadınlarının Zorunlu Göç Deneyimi*. İst: Ayizi.
- Canbay Tatar, H. (1999). *Nuh'un Gemisindekiler-Şehirleşme ve Dini Cemaatleşme*. İst: Turan.
- Çelik, C. (2011, Ekim 20). Türkiye'de Dini Gruplar Sosyolojisi. *ERUSAM*, s. 2-29.
- Çelik, C. (2013). Dini Gruplar Sosyolojisi. M. Bayyığıt (Dü.) içinde, *Din Sosyolojisi* (s. 277-302). Konya: Palet Yayınları.
- Connerton, P. (1999). *Toplumlar Nasıl Anımsar*. (A. Şenel, Çev.) İstanbul: Ayrıntı Yayınları.
- Durkheim, E. (2005). *Dini Hayatın İlkel biçimleri*. İstanbul: Ataç yayınları.

- Efe, A. (2008). *Dini Gruplaşma Ve Cemaatleşme Olgusunun Sosyolojik Açından İncelenmesi (Isparta Örneği)*. Isparta: Tuğra matbaası.
- Ergil, D. (2010). *Kürtleri Anlamak*. İst: Timaş.
- Göktaş, V. (2011). Tasavvufi Terbiye'nin Günümüz Din Eğitim-Öğretimine Sunabileceği İmkânlar. *A.Ü.İ.F.D.*, 52 (2), 137-155.
- Günay, Ü. (2003). Göç, Din Ve Değişme: Batı Avrupa'daki Türk İşçileri Örneği. *Bilimname*, 3(3), 35-64.
- Günay, Ü. (2010, Ocak- Haziran). Gruplar Sosyolojisi ve Günümüz Türkiye'sinde Dini Gruplar. *Toplum Bilimleri Dergisi*, s. 7-52.
- Haşşab, S. M. (2010). *İslam sosyolojisi*. (A. Coşkun, & N. Özmen, Çev.) İstanbul: Çamlıca Yayınları.
- Hökelekli, H. (2008). *Din Psikolojisi*. Ankara: Türkiye Diyanet Vakfı Yayınları.
- Horozcu, Ü. (2010). Tecrübî Araştırmalar Işığında Dindarlık ve Maneviyat ile Ruhsal ve Bedensel Sağlık Arasındaki İlişki. *Milel ve Nihal Dergisi*, 7 (1), 209-240.
- Jwaideh, W. (2012). *Kürt Milliyetçiliğinin Tarihi- Kökenleri ve Gelişimi*. (İ. Çekem, & A. Duman, Çev.) İst: İletişim.
- Kalkınma Merkezi. (2010). *Zorunlu Göç ve Diyarbakır*. Diyarbakır: Kalkınma Merkezi.
- Karaca, F. (2010). *Din Psikolojisi*. (H. Hökelekli, Dü.) Eskişehir: Anadolu Üniversitesi Yayınları.
- Kaymak, A. (2003, Temmuz-Ağustos-Eylül). Dinî Tutum ve İnançların Sosyal Ahlaka Etkisi ile İlgili Görüş ve Değerlendirmeler. *Yeni Ümit*(61).
- Keser, İ. (2011/a). *Göç ve Zor*. Ank: Ütopya.
- Kızmaz, Z., & Bilgin, R. (2010). Sokakta Çalışan/Yaşayan Çocuklar ve Suç: Diyarbakır Örneği. *esosder*, 9 (32), 269-311.
- Köktaş, M. E. (1993). *Türkiye'de Dini Hayat (İzmir örneği)*. Ankara: işaret yayınları.
- Köylü, M. (2007). Ruh Sağlığı ve Din: Batı Toplumu Açısından Bir Değerlendirme. *OMÜFİD* (23), 65-92.
- Kurt, A. (2009). *İşadamlarında Dindarlık ve Dünyevileşme*. Bursa: Emin.
- Kutlay, N. (2012). *Kürt Kimliğinin Oluşum Süreci*. Ank: Dipnot.
- Léger, D. H. (2009). Sekülerleşme, Gelenek ve Dindarlığın Yeni Şekilleri: Bazı Teorik Önermeler. B. Solmaz, & İ. Çapcıoğlu (Dü) içinde, *Din Sosyolojisi (Klasik ve Çağdaş*
- Mesching, G. (2012). *Din Sosyolojisi* (3 b.). (M. Aydın, Çev.) Konya: Literatürk Yayınları.
- Müslim. (2005). *Sahih-i Müslim (muhtasar)* (Cilt 2). (A. F. Kocaer, Çev.) Konya: Hüner Yayınevi.
- Okumuş, E. (2009). "Sokak Çocuklarının" Sosyolojisi-Diyarbakır Örneği. *Dinbilimler Akademik Araştırma Dergisi* (1), 9-37.
- Okumuş, E. (2006). *Toplumsal Değişme ve Din*, İst. İnsan Yayınları.

-
- Ortatepe, E. (2014). Terörle Mücadelede Sivil Toplumun Rolü: Doğu ve Güneydoğu Anadolu Bölgelerinde Kanaat Önderleri. Basılmamış Doktora Tezi. Ank.
- Özay, M. (2007). *Sekülerleşme ve Din*. İstanbul: İz Yayıncılık.
- Sennett, R. (2000). *Kamusal İnsanın Çöküşü*. (S. Durak; A. Yılmaz, Çev.) İstanbul: Ayrıntı Yayınları
- Sezen, Y. (2003). *İslamın Sosyolojik Yorumu*. İstanbul: İz Yayıncılık.
- Solmaz, B. (2012). Eğitim ve Din. N. Akyüz, & İ. Çapcıoğlu (Dü) içinde, *Din Sosyolojisi El Kitabı* (s. 401-422). Ankara: Grafiker Yayınları.
- Taftazani, E. V. (1997). Gazzali'nin Tasavvuf Ekollerine Etkisi Ve Gazzali'den Sonra Ortaya Çıkan Tarikatlar. (M. Aşkar, Dü.) *A.Ü.İ.F.D.*, 36 (1).
- Tan, A. (2010). *Kürt Sorunu*. İst: Timaş.
- Tapper, R. (1991). *Çağdaş Türkiye'de İslam*. (Ö. Arıkan, Çev.) İstanbul: Sarmal Yayınları.
- Tatlılıoğlu, D. (1995). *Dini Cemaatlerin Yapısal-Fonksiyonel Analizi; Ankara ve Kayseri illeri Rıfai Cemaati Örneği*. Doktora Tezi, Erciyes Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü , Felsefe ve Din Bilimleri Anabilim Dalı, Kayseri.
- Tatlılıoğlu, D. (2008). Dini Cemaatlerin ve Tarikatlerin Fonksiyonel Analizi. *Dinbilimleri Akademik Araştırma Dergisi*, VIII (3).
- TBMM. (1997). *Boşaltılan Yerleşim Yerleri ve Göç Eden Vatandaşların Sorunları*. Ank: TBMM.
- TESEV. (2006). *“Zorunlu Göç” ile Yüzleşmek: Türkiye’de Yerinden Edilme Sonrası Vatandaşlığın İnşası*. İst: TESEV.
- Usta, N. (1997). *Menzil Nakşiliği Sosyolojik Bir Araştırma* . Ankara: Töre Yayınları .
- Wach, J. (1995). *Din Sosyolojisi*. İstanbul: Marmara Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Yayınları.
- Yanmış, M. (2012). Diyarbakır’da Mevlid Geleneği ve Bazı İller ile Karşılaştırmalı Bir Analiz. *Uludağ Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Dergisi* , 21 (1), 115-133.
- Yüksel, M. (1993). *Kürdistan'da Değişim Süreci*. Ank. Sor Yay.